

מסורת הש"ס
 א. (כל הענין) גיטין לו, א. מכות טז, א. ערכין כג, א. (בשנינו). וראה מדרש תנאים דברים יח, ה.
 ב. (טענה זו) קדושין סג, א. ע"ז כג, א.

גרסות
אמר אמימר הלכתא ברוב כתיב: אמר אמימר הילכך ויש בכתביו וכן בש"מ בב"ח ועוד: **דאמר אמימר הלכתא.**
דמקרי בש"מ: מקרי.
כי ההוא ברוב כתיב: כי הא דההוא.
אדריה בכתב"מ כמקבילה: דאדריה.
דקא פשע יש בכתב"מ: דהוה קא פשע.
אשכח בכתב"מ: אשתכח.
תקמו ברוב כתיב"מ: תוקמו.

ליה [אותן] על דעת רבים. אמר אמימר: הלכתא [הלכה היא], אפילו למאן דאמר [דעת מי שאומר] נדר שהודר ברבים יש לו הפרה, נדר שהודר על דעת הרבים אין לו הפרה. ומעירים: והני מילי [ודברים אלה אמורים] כאשר בא לבקש התרה לצורך דבר הרשות, אבל אם רוצה להתיר לדבר מצוה — יש לו הפרה אפילו הודר על דעת רבים, כי ההוא דמקרי דרדקי [כמו אותו מעשה של מלמד תינוקות], אדריה [שהדיר אותן] רב אחא מללמד, על דעת הציבור, מפני דקא פשע בינוקי [שהיה פושע בתינוקות] ומכה אותם, ואהדריה [והחזיר אותן] רבינא לתפקידו, דלא אשכח דהוה דייק כוותיה [מפני שלא נמצא מי שהיה מדייק כמותו].

א שנינו במשנה: והמטמא למתים פסול לעבודה עד שיקבל עליו שלא ייטמא יותר. ושואלים: מאי שנא הכא דסגי ליה [במה שונה כאן שדי לו] בקבלה כדי שיוכל לעבוד, ומאי שנא התם דמדרינן ליה [ומה שונה שם, בענין נושא אשה בעבירה, שמדירים אותן] קודם שיוכל לעבוד? ומשיבים: התם [שם] ביחס לאשה יצרו תקפו, ומכיון שיש בכך יצר — לא די לא בקבלה בלבד, אלא צריך גם לנדור נדר.

והני מילי — לאין לו הפרה לנדר שהודר על דעת רבים. דאדריה רב אחא — שלא ילמד עוד תינוקות. פשע בינוקי — מלקה אומן וממס. בקבלה — גלי נשים ילכו מוקפו, להכי מדרינן ליה. הדרן עלך מומין אלו

תוספות

לו הפרה, כדאמר אמימר הכא: ויש לפרש, דלענין נדרי אשתו אין לחלק בין ברבים בין על דעת רבים. כיון דברבים יש לו הפרה לרב הונא — הוא הדין על דעת רבים בנדרי אשתו. וכי פריך התם ארב הונא: וליחוש דילמא אזלא לגבי חכם ושרי לה! ומשני: קסבר צריך לפרט את הנדר — הוה מצי לשנויי דמדיר ליה על דעת רבים, אלא דלא צריך. ועוד יש לומר: דרב הונא לית ליה דאמימר. דהא דקאמר אמימר: אפילו למאן דאמר נדר שהודר ברבים כו' — לאו אפולגתא דאמוראי קאי, דרב הונא ורב נחמן בריש "השולח" (גטין לה, ב), אלא אפולגתא דרבי יהודה ורבנן בסוף "השולח" (שם מו, א).

ליה אדעת רבים. אמר אמימר: הלכתא, אפילו למאן דאמר נדר שהודר ברבים יש לו הפרה, על דעת הרבים — אין לו הפרה. והני מילי — לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה — יש לו הפרה; כי ההוא דמקרי דרדקי, אדריה רב אחא דקא פשע בינוקי, ואהדריה רבינא — דלא אשכח דהוה דייק כוותיה.

א "והמטמא למתים" כו'. מאי שנא הכא דסגי ליה בקבלה, ומאי שנא התם דמדרינן ליה? התם ביצרו תקפו.

הדרן עלך מומין אלו

אמר אמימר הלכתא אפילו למאן דאמר כו' — בפרק "השולח" (בגיטין לו, א) גרס: "הלכתא אפילו למאן דאמר" כו'. ובמכות (טז, א) גרסינן ברוב ספרים: "הלכתא, נדר שהודר ברבים יש לו הפרה". ולמאי דגרסינן נמי "אפילו למאן דאמר כו'", שלא בא עכשיו לפסוק בהודר ברבים, מכל מקום יש לדקדק: מדהוצרך לפסוק אמר לו הפרה בעל דעת רבים לכולי עלמא — מכלל שסבר דברבים יש לו הפרה. דאי אין לו הפרה — כל שכן בעל דעת רבים. ושלא בלשון פסק היה לו לומר: "אפילו למאן דאמר". ואף על גב דאסקינן בפרק "השולח" (גיטין לה, ב) אליבא דרב נחמן דמדרינן ליה ברבים, דמשמע דסבירא לן הכי, דקיימא לן כוותיה בדיני, ולענין דינא איתשיל — הא פריך בתר הכי: הניחא למאן דאמר כו'. ולא אמתניתין דפרקין דמייתי התם לחודיה קאי, אלא קאי נמי אדרב נחמן. מדאדריה נמי רב אחא לההוא מקרי דרדקי על דעת רבים, משמע דקסבר דברבים יש לו הפרה. דלא מיסתבר לומר דלכך הוצרך על דעת רבים, ולא אמר הדירו ברבים, לפי שלא היו רבים מזומנים לפניו. ורב יוסף דאמר ב"ערבי פסחים" (פסחים קז, א): (אמר) [אדור] ברבים דלא אשתי שכרא, משמע דקסבר דברבים אין לו הפרה — לא קיימא לן הכי.

אבל לדבר מצוה יש לו הפרה — אומר רבינו תם: דמשום דמסתמא ניחא להו לרבים. ועוד אמר רבינו תם, ד"על דעת [רבים]", היינו כשמפרש: על דעת פלוני ופלוני, ואפילו שלא בפניהם. אבל "על דעת [רבים]" סתם — לאו כלום הוא. ועל דעת יחיד, ואף על פי שפירש על דעתו — יכול חכם להתיר. הדרן עלך מומין אלו

עיונים

על דעת הרבים כלומר, שיאמרו לו רבים: הרי אנו מדירים אותך על דעתנו (רב האי גאון בתשובה. רש"י גיטין לו, א). או שיאמר: הריני נודר על דעת פלוני ופלוני (רבינו תם). ולדעת רבינו תם, הנודר בסתם "על דעת רבים" — כלל אינו נדר. אבל מדברי הרמב"ם עולה כי גם זה נדר הוא.
על דעת הרבים אין לו הפרה שכיון שתלה את נדרו בדעת אחרים, הריהו צריך את דעתם כדי להתיר את הנדר, ולא די בחרטה שלו (רב האי גאון בתשובה). וכיון שאין דעת הרבים שווה, וכל אחד מהם צריך פתח וחרטה לפי מה שהוא — אין התרה לנדרו (ש"מ בשם ר' ברוך בר' יצחק). ולפי הסבר זה, אם נדר על דעת רבים מסויימים — יש לכאורה אפשרות להתיר את נדרו, אם יישאל כל אחד מהם על הנדר. אבל הרשב"א (גיטין לו, א) כתב בשם רבינו תם, שכיון שהיתר הנדר תלוי בפתח שמוצא החכם בכונת הנודר, שאם היה יודעו לא היה נודר, הרי כיון שלא הרבים עצמם נדרו — אינם יכולים להישאל עליו.
אבל לדבר מצוה יש לו הפרה כי ההוא דמקרי דרדקי וכו' יש לו הפרה — מפני שמן הסתם נוח לרבים כולם בקיום המצוה, והוא איפוא פתח מתאים לדעת כולם. ומלשון "כי ההוא דמקרי דרדקי" דקדק רבינו תם כי דווקא במקרה כעין זה יש התרה

(לדבר מצוה) לנדר שנעשה על דעת רבים, מפני שאותו מלמד הודר על דעת האבות כולם, משום שפשע בבניהם. וגם פתחו של הנדר אחד הוא בכל האבות כולם — שאין מצוי להם מלמד אחר מתאים. אבל בנדר שאין אותם הרבים שייכים בו ולא בחרטתו — אין לו הפרה, ואפילו לדבר מצוה (חידושי הרשב"א גיטין לו, א).
דקא פשע בינוקי וכו' רש"י מסביר שהיה מכה אותם יותר מדי, עד כדי מוות. אבל ראשונים אחרים העירו כי המושג "פשע" עניינו רשלנות. ופירשו כי הכוונה היא שלא השגיח כראוי על הילדים, שלא הקפיד על קביעות הלימודים, או שלא היה מקפיד לתקן את טעויותיהם (ריטב"א ועוד).
אורה ההלכה
נדר שהודר ברבים ועל דעת רבים נדר שהודר ברבים — יש לו התרה. אבל נדר שהודר על דעת רבים — אין לו התרה בלא דעתם, אלא אם כן יש מצוה בהתרתו, שאז מתירים בלא דעתם. כדברי אמימר, וכמסקנת הסוגיה. וכתב רמ"א: ויש מחמירים שאפילו עם דעתם — אין להתיר לדבר הרשות (ב"י בשם תשובת הרמב"ן ועוד), וכן נכון להחמיר לכתחילה. (רמב"ם ספר הפלאה הלכות שבועות פ"ז ה"ח. שו"ע י"ד רכח, סעיפים כא וכג.)

- א. נדרים ב.ב.
- ב. חולין סח.א.
- ג. נדה כג.ב. ילק"ש תורה תתקכט.
- ד. ראה נדה כו.א.

גריסות

בכור לנחלה בכור לנחלה בכת"מ: לנחלה ויש בכור לנחלה.

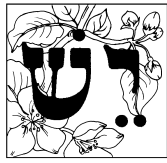
אף על פי שיצא את ראשו חי במשניות וברוב כתה"י: שיצא ראשו חי וכן הגיהו בש"מ ובב"ח ויש בכת"י: ושיצא ראשו חי.

המפלת במשניות וכן הגיהו הב"ח ועוד: והמפלת.

מצורת אדם במשניות וברוב כתה"י: מצורת האדם.

או שפיר במשניות: ושפיר ובכמה כת"י: שפיר.

א משנה יש אדם שהוא בכור לנחלה שיוורש פי שנים בנחלת אביו, ואינו בכור לענין כהן, שאין צריך לפדות אותו; ויש מי שהוא בכור לכהן ואינו בכור לנחלה; יש שהוא בכור לנחלה ולכהן, ויש שהוא הגדול שבבנים ובכל זאת אינו בכור לא לנחלה ולא לכהן. ומפרטים: איזהו בכור לנחלה ואינו בכור לכהן? הבא אחר נפלים, שנוולד לאחר נפל, עובר שלא נגמרה התפתחותו, אף על פי שיצא (שהוציא) הנפל את ראשו חי, או שבא לאחר בן תשעה חדשים, שכבר נגמרה התפתחותו, אלא שיצא ראשו מת, שאלו אינם חשובים לאביהם כבכור לרשת נחלה, ולכן הבא אחריהם נחשב בכור לענין זה. אבל לענין פדיון הבן – אינו בכור, לפי שאינו "פטר רחם", שלא יצא ראשו מרחם אמו. וכן אשה המפלת כמין בהמה חיה ועוף, הבן הנוולד לה לאחר מכן הריהו בכור לנחלה, אבל לא לכהן, מפני שאינו "פטר רחם" – אלו דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים: אין הראשון פטר את הבא אחריו מן הפדיון עד שיהא בו מצורת אדם, ואם לא היה בצורת אדם אינו נחשב לולד, להחשיבו כ"פטר רחם". המפלת חתיכה כמין סנדל (ולד חסר צורה), או מפלת שליא, מעין כיס שהעובר מצוי בתוכו ברחם אמו, בלא ולד, או שהפילה שפיר (עובר) מרוקם, שניכרת בו צורת ולד, וכן ולד היוצא מחותך, מפני שסיכן את אמו, או מפני שלא הצליחו לילד את אמו –

בכור לנחלה ואינו בכור לכהן, בכור לכהן ואינו בכור לנחלה, בכור לנחלה ולכהן, ויש שאינו בכור לא לנחלה ולא לכהן.

בכור לנחלה ואינו בכור לכהן? הבא אחר נפלים, אף על פי שיצא את ראשו חי; וכן תשעה שיצא ראשו מת; והמפלת כמין בהמה חיה ועוף – דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים: עד שיהא בו מצורת אדם. המפלת יסנדל או שליא או שפיר מרוקם, והיוצא מחותך –

עד שיהא בו מצורת האדם – לא חשיב פטר רחם, והבא אחריו בכור אף לכהן, סנדל – שאין לו צורת פנים. או שליא – שהרי אין שליא בלא ולד, אלף שנימות, ומיהו פטר רחם הוא. שפיר – עור ממש של ולד. מרוקם – מפרש זמסכת נדה ז"המפלת" (כהא) מהו ריקומו של שפיר. מחותך – אנשים אנשים ואלו כו' – הוא פטר רחם. אלף ראש מחותך לא פטר. אף קדם אמו ואלף קודם ילידתו – הני נמי בכור לכהן.

תוספות

יש בכור לנחלה כו' איזהו בכור לנחלה כו' – הכא נקט אמאי דפתח ביה. וזימנן דנקט אדסליק מיניה, כדמפרש בריש נדרים (ב.ב.). **המפלת** סנדל כו' – בפרק "המפלת" (נדה כו.א) מפרש: סנדל דתנן גבי בכורות למאי הלכתא – לבא אחריו וכו'. ואם תאמר: מה חידוש הוא? בהדיא קתני לה הכא! ויש לומר: דסלקא דעתך ד"בא אחריו" דמתניתין דהכא – היינו אותו שיוולד בעיבור אחר, ולא אותו שעם הסנדל. דרגילות הוא שיוולד קודם הסנדל. ולהכי פריך: למאי הלכתא? דתיפוק לי שהרי בא אחר הולד שעם הסנדל, דאין סנדל שאין עמו ולד! ומפרש, דלאותו ולד עצמו הנוולד עם הסנדל אצטריך למתנייא, דפעמים שהוא בא אחר הסנדל. **והיוצא** מחותך – פירש בקונטרס: דרוב אברים מחותכים פוטרים את הרחם, אבל ראש לא פטר במחותך. והך מילתא פלוגתא דאמוראי היא בפרק "המפלת" (נדה כט.א), דרבי יוחנן סבר התם דאפילו מחותך – הראש פטר.

עיונים

בכור לנחלה ובכור לכהן דיני בכור אדם נאמרו בתורה בשני נושאים: חובת פדיון מכה, ונטילת פי שנים בירושת אביו. וחלוקים הם גירי בכור לענין פדיון מבכור לענין נחלה. בכור החייב בפדיון הוא "פטר רחם" – זה שפטר (פתח תחילה) את רחם אמו, ומכיוון שכך, אפילו היו לאביו כמה נשים הבכור מכל אחת ואחת חייב בפדיון. לעומת זאת, בכור לנחלה הוא שנוולד ראשון לאביו, שנאמר: "כי הוא ראשית אוננו לו משפט הבכורה" (דברים כא. יז). ומכיוון שכך, אפילו היו לאמו בנים מבעל קודם, הוא הבכור. מצד אחר למדו חכמים כי לא כל הנוולד ראשון לאביו הוא "ראשית אוננו", אלא דוקא מי שחשוב לאביו (שכך דרשו את "אוננו" במונח אנינות, אבילות – מי שלב אביו דוח עליו כשהוא מת. ראה רש"י ד"ה הבא. ב"ב קיא.א). על פי ההגדרות הללו עוסקת משנתנו והמשנה הבאה (מו.ב) במצבים השונים בהם חלוקים או שווים דיני בכור לענין נחלה ודיני בכור לענין כהן.

נפלים שונה היא ההגדרה ההלכתית מההגדרה המדעית או העממית למושג "נפל". הביטוי "נפל" מתייחס בדרך כלל בדברי חכמים לעובר שנוולד ממעי אמו קודם שנשלמו תשעה חדשי הריונו ("קודם שכלו חדשיו", רש"י). עם זאת, מבואר מדברי חכמים במקומות שונים כי הגדרתו של נפל אינה תלויה דוקא במונח ההריון, אלא בשאלה האם מדובר בולד מפותח דיו ("נגמרו סימניו"), או באופן אחר – האם הוא בר קיימא. מצד זה, יילוד שנוולד אפילו בזמנו אחר תשעה חדשי לידה, עם מומים כה חמורים שאין לו סיכוי לחיות, גם הוא קרוי "נפל". ואכן, יש שפירש כך את לשון "נפלים" במשנתנו (שאינה מתאימה לכאורה, למלה "שיצא", בלשון יחיד). שענינה כלל, המתייחס לסוגים השונים של נפלים המפורטים בהמשך: "שיצא ראשו חי, בן תשעה שיצא ראשו מת, המפלת כמין בהמה... המפלת סנדל..." (קול הרמ"ז). וכן נראה מפירושו רבינו גרשום חולין סח.א).

אורה ההלכה **הבא אחר נפלים** הבא אחר הנפלים, אף על פי שיצא ראש הנפל כשהוא חי בתחילה, וחזר למקומו ומת ונוולד השני תחילה – השני הוא בכור לנחלה ונטול בחלקו פי שנים. ויש אומרים שהוא הדין אפילו אם יצא כל גופו של הראשון (ב"ח, סמ"ע ושי"ך עפ"י רש"י חולין סח.א). ויש חולקים (ר"י כ"ץ, וראה ט"ז). ואולם אינו חייב בפדיון הבן, שהרי אינו פטר רחם. כמשנה. וראה בעמוד הבא. (רמב"ם ספר משפטים הלכות נחלות פ"ב ה"י. ספר זרעים הלכות ביכורים פ"א ה"טו. שו"ע חו"מ רעו. ו. שם יו"ד שה, כב.)

אף על פי שיצא את ראשו חי לשון "אף על פי" מתייחסת לכאורה, רק להיבט של הבכור לנחלה: אף על פי שיצא ראשו של הנפל חי, מכל מקום הבא אחריו יהיה בכור לנחלה, וכל שכן אם יצא ראשו של הנפל מת. אבל לענין בכור לכהן אין מקום ללשון "אף על פי", שהרי לענין זה בוודאי עדיף מי שיצא ראשו חי לפטור את הבא אחריו מן הפדיון, ומכל מקום כתב רש"י (חולין סח.א) כי לשון "ראשו" נאמרה כאן דוקא בגלל דין בכור לכהן, ללמד שאפילו הוציא ראשו לבד הריהו פטר את הבא אחריו מפדיון. אבל לגבי נחלה – אפילו נפל אינו מוציא את הבא אחריו מכלל בכור. ויש מי שהציע לפי זה, כי הביטוי "אף על פי" נאמר גם לענין בכור לכהן: אף על פי שיצא רק ראשו של הנפל – הבא אחריו לא יהיה בכור לכהן, וכל שכן אם נולד הנפל כולו, ואפילו מת (תפארת ישראל). ויש שלא גרסו את המילים "אף על פי" (ייתכן כי זו היתה גרסת רש"י. וכן היא גרסת הב"ח). ופירוש הדברים לגרסה זו נוגע לענין בכור לכהן: דוקא אם יצא ראשו של הנפל חי – הבא אחריו אינו בכור לכהן, אבל אם הוציא את ראשו מת – הבא אחריו בכור אף לכהן (טור ושו"ע יו"ד שה, כג. וראה ביאור הגר"א). **המפלת כמין בהמה וחיה ועוף וכו'** במסכת נדה (כא.א) הובאה מחלוקת זו לגבי הגדרת ולד שאשה נוהגת בגללו דיני טומאת יולדת, ובגמרא שם (כב.ב–ג.ב), דנו

המפלת כמין בהמה וחיה ועוף וכו' המפלת כמין בהמה חיה או עוף, שחצי פרצוף פניהם דומה לצורת אדם, או סנדל או שליא או שפיר מרוקם, או שיצא הולד מחותך איברים איברים – הנוולד אחר כל אחד מאלו אינו "פטר רחם" ואינו חייב בפדיון הבן. כמשנה. (רמב"ם ספר זרעים הלכות ביכורים פ"א ה"יד. שו"ע יו"ד שם סעיף כב. וראה רמב"ם ספר קדושת הלכות ביכורים פ"א ה"ט.)

שכבר ילדה כו' — ולענין כהן — "פטר רחס" עודה שפחה — אפילו עודה שפחה נלדה ראשונה, ונשתחררה עכשיו. נכרית ונתגיירה — ומשנמת ליד ישראל ילדה — נמי הוי בכור לנחלה, שהרי לזה לא היו בניו. ולכהן לא —

הַבָּא אַחֲרֵיהֶם בְּכוֹר לְנַחֲלָה וְאֵין בְּכוֹר לְפָנָיו. מִי שֶׁלֹא הָיוּ לוֹ בָּנִים, וְנָשָׂא אִשָּׁה שְׁפָכָר יְלָדָה; עוֹדָה שְׁפָחָה וְנִשְׁתַּחֲרָה, "עוֹדָה נְכָרִית וְנִתְגַּיְיְרָה, מְשַׁבְּאֵת לְיִשְׂרָאֵל יְלָדָה — בְּכוֹר לְנַחֲלָה וְאֵין בְּכוֹר לְפָנָיו. רַבִּי יוֹסִי הַגְּלִילִי אוֹמֵר: בְּכוֹר לְנַחֲלָה וְלִפְנֵי, שְׁנָאֵמַר: "פֶּטֶר רַחֵם בְּיִשְׂרָאֵל" — עַד שֶׁיִּפְטְרוּ רַחֵם מִיִּשְׂרָאֵל. מִי שֶׁהָיוּ לוֹ בָּנִים וְנָשָׂא אִשָּׁה שֶׁלֹא יְלָדָה; נִתְגַּיְיְרָה מְעוֹבְרָת, נִשְׁתַּחֲרָה מְעוֹבְרָת; וְיְלָדָה הִיא וְכֹהֲנֵת, הִיא וְלוֹיָהּ, הִיא וְאִשָּׁה שְׁפָכָר יְלָדָה; וְכֵן מִי שֶׁלֹא שִׁחַתָּה לְאַחֵר בְּעֵלְיָה שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים, וְנִשְׂאָת וְיְלָדָה, וְאֵינִי יָדוּעַ אִם בֶּן תְּשֻׁעָה לְרֵאשׁוֹן אִם בֶּן שְׁבַעָה לְאַחֲרוֹן — בְּכוֹר לְפָנָיו וְאֵינוֹ בְּכוֹר לְנַחֲלָה.

לא ידע מאן פריך: דאפילו פשוט נמי לא הוי.

תוספות

נתגיירה מעוברת — פירש בקונטרס: ובעלה עמה, וילדה — הוי אותו ולד בכור לכהן — דפטר רחס בישראל הוא. ולא לנחלה — דהורתו שלא בקדושה, ולא בר נחלה הוא, דזרע גוי רחמנא אפקריה, דכתיב: "וזרמת סוסים זרמתם". ובחנם פירש טעם זה, דבלאו הכי לאו בר נחלה הוא — משום דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, ואינו חשוב אביו. ואף על גב דבעודו גוי חשוב אביו גבי נחלה, ולא אמרינן רחמנא אפקריה לענין זה לזרעיה, דהא גוי יורש אביו דבר תורה. ומיהו, בפרק "יושאיין על האנוסה" (יבמות צח, א) אמרינן: הא דאמר רבנן אין אב לגוי — לאו משום דשטופי בימימה ולא ידע, דהא שני אחיו תאומים, דטיפה אחת [היה] ונחלקה לשתים, וקתני: ואין חייבים משום אשת אח. שמע מינה: אפקורי אפקריה רחמנא לזרעיה דגוי. דצריך לטעמא דאפקריה אף על גב דנתגיירו, ולא סגי בטעמא דכקטן שנולד דמי. ודבר תימה הוא! ויש לומר: דאי לאו טעמא דאפקריה לזרעיה — היה לנו לאסור למנסב נשי דהדדי, משום דאתי לאחלופי בישראל. והתם משמע דאפילו איסורא ליכא, ו"אין חייבין" — לאו דוקא. וגם היה לנו להצריך חליצה, והתם קתני: לא חולצין ולא מייבמין. [שייך לעמוד ב] **ואידי** דבעי למיתני סיפא בן תשעה כו' — מגופה הוה מצי למימר דנקט ראשו, משום דמשמע: דוקא נפל, הא בר קיימא — הבא אחריו בכור לנחלה נמי לא הוי. אלא סיפא דייק ליה בפשיטות טפי.

עיונים

שכבר ילדה עודה שפחה... עודה נכרית השפחה שבה מדובר כאן היא שפחה כנענית של ישראל, שאף על פי שגם היא חייבת במצוות, מכל מקום אינה בכלל ישראל. ובסוגיה להלן (מו, ב) דנה הגמרא האם מדובר כאן בהמשך הדברים הקודמים: מי שלא היו לו בנים ונשא אשה שכבר ילדה בעודה שפחה או בעודה גויה, ונתגיירה וילדה לו בן (ויש מי שהסביר כי מדובר במי שהיו לו בנים מגויה זו עצמה, ולאחר שנתגיירה חזר והוליד ממנה בן, אלא שלא רצה התנא לשנות מקרה כזה אלא בדרך רמז, מפני הגנאי. מ"מ הלכות נחלות פ"ה ה"ב). או שמא מדובר בשני מקרים שונים: מי שכבר היו לו בנים ונשא אשה מישראל שלא ילדה, וכן מי שילדה בעודה שפחה ונשתחררה וכו'. וראה בגרסות.

עד שיפטרו רחם בישראל ולדעת חכמים, מן הביטוי "פטר רחס בישראל" יש ללמוד להיפך, שדווקא אם הלידה הראשונה של אותה אשה היתה בישראל — אז הבכור קדוש. אבל אם כבר היתה לה לידה ראשונה שלא בישראל — אין זה בכור (מהרי"ט אלגאזי). וראה ש"י יוסי הגלילי וחכמים נחלקו בהבנת הסמיכות בכתוב זה, לדעת ר' יוסי הגלילי מה שגאמר "בישראל" מתייחס ל"פטר", כלומר, הלידה הראשונה בישראל היא המחייבת בפדיון. ולדעת חכמים "בישראל" מתייחס ל"רחם", כלומר, הלידה הראשונה של רחם מישראל היא המחייבת בפדיון.

נתגיירה מעוברת וילדה וכו' בכור לכהן ואינו בכור לנחלה רש"י כתב כי מדובר כאן כשגם אביו נתגייר, ומכל מקום אינו בכור לנחלה, שהרי אינו מיוחס כלל לאביו, מפני שהתורה הפקירה את זרעו של גוי, והרי הורתו (עיבורו) של ולד זה היתה קודם שנתגייר אביו. ובתוס' טענו כי כלל זה שהביא רש"י אינו נוגע כלל לדיני ירושה. ולדבריהם, עיקר הנימוק הוא — משום האב עצמו משנתגייר הריהו קטן שנולד (ראה להלן מו, א), ואינו יכול להיחשב כאביו של אותו בן (וראה מרומי שדה).

ילדה היא וכהנת וכו' וכן מי שלא שהתה לאחר בעלה... **בכור לכהן ואינו בכור לנחלה** בכלל אחד משלושת המקרים הראשונים (ילדה היא וכהנת, היא ולויה, היא ואשה שכבר ילדה) משמעותו של "בכור לכהן" היא שבעלה של המבכרת חייב לכהן חמש סלעים. אבל אם מת האב — לא ניתן יהיה לחייב אף אחד מהבנים, שהרי הוא ספק (ודין זה הוא אם היו שתי נשים אלו נשואות לשני אנשים. אבל אם היו שתייהן נשואות לאיש אחד — ראה משנה מח, ב). לעומת זאת, במקרה של מי שלא שהתה לאחר גרושה או מות בעלה שלושה חודשים ונישאת, הבן הוא ודאי בכור לכהן, אלא שכל אחד מן הבעלים יכול לטעון שהבכור אינו שלו, והכהן הרוצה להוציא מידו את

הבא אחריהם הוא בכור לנחלה, מפני שהראשונים אינם נחשבים כבכור לאב לרשת נחלה, ואין בכור לכהן, מפני שאינו "פטר רחס". מי שלא היו לו בנים, ונשא אשה שכבר ילדה, הבן הראשון שנולד להם הוא בכור לנחלה, מפני שהוא בן ראשון לאב, ואינו בכור לכהן שהרי אינו "פטר רחס". וכן אם נשא אשה אשר ילדה בעודה שפחה כנענית ונשתחררה, או שילדה בעודה נכרית ונתגיירה, ומשבאת לישראל ילדה בן — הריהו בכור לנחלה, שהרי הוא בכור לאביו, ואין בכור לכהן, שהרי אינו "פטר רחס". ר' יוסי הגלילי אומר: ולד כזה הוא בכור לנחלה ולכהן, שנאמר: "פטר רחס בישראל" (ראה שמות יג, ב) — שאין הנולדים תחילה לאמם נחשבים כ"פטר רחס" עד שיפטרו רחס מישראל, ומה שילדה אשה בגויותה אינו נחשב "פטר רחס" לענין זה. מי שהיו לו בנים ונשא אשה שלא ילדה, וכן אשה שנתגיירה כשהיא מעוברת, או נשתחררה כשהיא מעוברת, וילדה — הולד בכור לכהן, מפני שהוא ראשון לאמו, אבל אינו בכור לנחלה, או מפני שכבר נולדו בנים לאביו, או

מפני שאין לו אב (כשנתגיירה אמו). וכן מי שילדה במקום אחד היא וכהנת, היא ולויה, היא ואשה שכבר ילדה, שבניהם פטורים מפדיון הבן, ונתערבו, ואין ידוע של מי כל ולד, וכן מי שלא שהתה לאחר שמת בעלה שלושה חדשים, ונשאת לאדם אחר וילדה בן בכור לאמו, ואינו ידוע אם הילד הזה הוא בן תשעה חדשים לראשון, אם בן שבעה לאחרון — בכלל הספקות האלו הרי זה בכור לכהן, שהרי הוא "פטר רחס", ואינו בכור לנחלה, מפני שעליו להביא ראיה שהוא הבן הראשון של אביו, כדי ליטול את חלק הבכורה, ואין בידו להוכיח את הדבר.

מפני שאין לו אב (כשנתגיירה אמו). וכן מי שילדה במקום אחד היא וכהנת, היא ולויה, היא ואשה שכבר ילדה, שבניהם פטורים מפדיון הבן, ונתערבו, ואין ידוע של מי כל ולד, וכן מי שלא שהתה לאחר שמת בעלה שלושה חדשים, ונשאת לאדם אחר וילדה בן בכור לאמו, ואינו ידוע אם הילד הזה הוא בן תשעה חדשים לראשון, אם בן שבעה לאחרון — בכלל הספקות האלו הרי זה בכור לכהן, שהרי הוא "פטר רחס", ואינו בכור לנחלה, מפני שעליו להביא ראיה שהוא הבן הראשון של אביו, כדי ליטול את חלק הבכורה, ואין בידו להוכיח את הדבר.

מפני שאין לו אב (כשנתגיירה אמו). וכן מי שילדה במקום אחד היא וכהנת, היא ולויה, היא ואשה שכבר ילדה, שבניהם פטורים מפדיון הבן, ונתערבו, ואין ידוע של מי כל ולד, וכן מי שלא שהתה לאחר שמת בעלה שלושה חדשים, ונשאת לאדם אחר וילדה בן בכור לאמו, ואינו ידוע אם הילד הזה הוא בן תשעה חדשים לראשון, אם בן שבעה לאחרון — בכלל הספקות האלו הרי זה בכור לכהן, שהרי הוא "פטר רחס", ואינו בכור לנחלה, מפני שעליו להביא ראיה שהוא הבן הראשון של אביו, כדי ליטול את חלק הבכורה, ואין בידו להוכיח את הדבר.

מפני שאין לו אב (כשנתגיירה אמו). וכן מי שילדה במקום אחד היא וכהנת, היא ולויה, היא ואשה שכבר ילדה, שבניהם פטורים מפדיון הבן, ונתערבו, ואין ידוע של מי כל ולד, וכן מי שלא שהתה לאחר שמת בעלה שלושה חדשים, ונשאת לאדם אחר וילדה בן בכור לאמו, ואינו ידוע אם הילד הזה הוא בן תשעה חדשים לראשון, אם בן שבעה לאחרון — בכלל הספקות האלו הרי זה בכור לכהן, שהרי הוא "פטר רחס", ואינו בכור לנחלה, מפני שעליו להביא ראיה שהוא הבן הראשון של אביו, כדי ליטול את חלק הבכורה, ואין בידו להוכיח את הדבר.

דמי הפדיון, עליו הראיה. אך כיוון שהבן ודאי בכור לכהן, יהיה הוא חייב לפדות את עצמו כשיגדל (רש"י). **מי שלא שהתה אחר בעלה שלושה חודשים ונשאת** אסור לאשה שנתגרשה או שנתאלמנה להינשא עד שתמתין שלושה חודשים, משום שבפרק זמן זה ניתן לדעת אם היא מעוברת או אינה מעוברת, וכך ניתן יהיה להבחין בין רעו של ראשון לרעו של שני, שלא יהיה הבן שתלד ספק בן תשעה חודשים לראשון ספק בן שבעה לאחרון (משנה יבמות מא, א ורש"י שם).

אורה ההלכה

מי שלא היו לו בנים ונשא אשה שכבר ילדה בכור לנחלה הוא הנולד ראשון לאביו, אף אם אינו ראשון לאם. שלענין נחלה אין משגיחים על האשה, ואפילו כבר ילדה כמה בנים לאדם אחר קודם שנישאה לו, הואיל וזה הוא ראשון לאביו — הריהו יורש פי שנים בחלקו. ואולם לענין חובת פדיון — אינו בכור לכהן, מאחר שאינו "פטר רחס" לאמו, ופטור. כמשנה. (רמב"ם ספר משפטים הלכות נחלות פ"ב ה"ט. ספר זרעים הלכות ביכורים פ"א ה"א. שו"ע חו"מ שם סעיף ח. יו"ד שם סעיף יז).

עודה שפחה ונשתחררה וכו' הגויה שילדה ואחר כך נתגיירה, וכן השפחה שילדה ואחר כך נשתחררה, הבן הנולד להן לאחר מכן אינו בכור לכהן, שכן אינו "פטר רחס". כתנא קמא. (רמב"ם ספר זרעים הלכות ביכורים פ"א ה"ג. שו"ע יו"ד שם סעיף כא. וראה גם רמב"ם ספר משפטים הלכות נחלות פ"ב ה"ב. שו"ע חו"מ שם סעיף ט).

נתגיירה מעוברת נשתחררה מעוברת הגויה שנתגיירה כשהיא מעוברת, וכן השפחה שנתחררה כשהיא מעוברת וילדו בן בכור — הריהו בכור לכהן, וחייב בפדיון. ומכל מקום אינו בכור לנחלה (גרסת הב"ח בטור). כמשנה. (רמב"ם ספר זרעים הלכות ביכורים פ"א ה"ג. טור חו"מ רעו. שו"ע יו"ד שם, ב).

וכן מי שלא שהתה אחר בעלה אשה שלא שהתה אחר בעלה שלושה חדשים ונישאה, ולאחר שבעה חודשים נולד לה בן בכור, וספק אם הוא בן שבעה לראשון או בן תשעה לשני — הבא אחריו בכור לכהן וחייב בפדיון. ואולם מחמת הספק האבות פטורים מלפדותו, ופודה הוא את עצמו. ואולם אינו בכור לנחלה. וראה בגמרא להלן מו, ב. (רמב"ם ספר זרעים הלכות ביכורים פ"א ה"ב. ספר משפטים הלכות נחלות פ"ה ה"ג. שו"ע שם סעיף ל. שם חו"מ רעו, יא).

מסורת הש"ס
ה. עיין ירושלמי יבמות פ"ב ה"ו.
ו. ראה בכורות מו, א. מכלתא דרשב"י שמות יג, א.
ז. ספרי ומדרש תנאים דברים כא, טו.

גרסות

עודה שפחה בהרבה כתי"י: **ילדה עודה שפחה** וכן בש"מ ובכמה כתי"י: **וילדה עודה שפחה**.
מישראל במשניות ובכתי"י בש"מ ועוד: **בישראל**.
וילדה היא וכהנת היא ולויה במשניות בש"מ ובכתי"י: **ילדה היא וכהנת היא ולויה** ובכתי"י: **ילדה היא וכהנת ולויה**.
היא ואשה בכתי"י: **וילדה היא ואשה**.
לאחר בעלה ברוב כתי"י: **אחר בעלה**.
ואין ידוע בכתי"י ועוד: **ואין ידוע**.
אם בן... אם בן בכתי"י: **אם בן... או בן**.

מסורת הש"ס
 א. נדה כט,א. ילק"ש תורה נ.
 ב. (דרך הלימוד) קדושין נב. ב"ק מט,א. ב"מ סב,א. סנהדרין ג,א. גב, יח,א. עה,א. מנחות פא,ב. קב,ב. חולין סח,א. קט,ב. ערכין יד,א. יד,ב.
 ג. משנה חולין סח,א. תוי"כ ויקרא יא, כו. ילק"ש תורה תקלו.
 ד. משנה נדה כח,א. ירושלמי נדה פי"ג ה"ה. תוספתא נדה פי"ד הי"ד.

גרסות

כל היכא דנשמת רוח חיים באפיו בכת"מ ועוד: **כל באפיו**.
תנו יש בכת"מ תנו התם.
שיצא ראשו בכת"מ: אף על פי שיצא ראשו.
מאי ראשו רובו רובו כתה"מ: **מאי ראשו רובו** ויש: **מאי ראשו ראשו רובו**.
וליתני רובו בכת"מ: דליתני רובו ויש בכת"מ: וליתני ראשו רובו.
סיפא בן תשעה יש כתי"ב בו משפט זה חסר.
טעמא דראשו מת בכ"מ משפט זה חסר ויש בכת"מ: **והא קא משמע לן טעמא דיצא ראשו מת**.
תנינא יצא כדרכו יש בכת"מ: תנינא באדם יצא כדרכו.
משיצא רוב ראשו במקבילה ובש"מ: עד שיצא רוב ראשו.

א גמרא אמר שמואל: אין הראש פוטר בנפלים, יציאת ראשו של נפל מן הרחם בלא גופו — אינה נחשבת כלידה, לפטור את הבא אחריו מפדיון, וכגון שהחזיר ראשו ויצא אחיו התאום. **מאי טעמא** [מה טעם הדבר]? נאמר: "כל אשר נשמת רוח חיים באפיו" (בראשית ז, כב), ומכאן יש ללמוד כי כל היכא [היכן] שנשמת רוח חיים באפיו, שהוא בן קיימא — הוא דחשיב רישיה [שנחשב ראשו].

א גמרא "אמר שמואל: אין הראש פוטר בנפלים. מאי טעמא? "כל אשר נשמת רוח חיים באפיו" — הוא דחשיב רישיה, איך? — לא חשיב רישיה [לא נחשב ראשו]. ומקשים, תנו [שנינו] במשנתנו: הבא אחר נפלים, שיצא ראשו של הנפל חי, וכן נולד לפניו בן תשעה שיצא ראשו מת — בכור לנחלה ואינו בכור לכהן. ואף שהמשנה עוסקת גם בכך תשעה, קתני מיהא [הריהו] שונה על כל פנים לגבי נפל שראשו פוטר את הבא אחריו! ומשיבים: מאי [מה] פירושו? ראשו? כוונתו ראשו וכן רובו. ומקשים: וליתני [ושישנה] במפורש רובו! ומשיבים: בדין הוא דאיבעי ליה למיתני [שהיה צריך לשנות] רובו, ואידי דקא בעי למיתני סיפא [ומתוך שרצה לשנות בסוף] בן תשעה שיצא ראשו מת, כדי לדייק: טעמא [הטעם, דווקא] במקרה שראשו מת הבא אחריו בכור לנחלה, הא [אבל] אם יצא בן תשעה וראשו חי — הבא אחריו בכור לנחלה נמי לא הוי [גם כן אינו] — תנא רישא נמי [שנה] בהתחלה, לגבי נפל, גם כן ראשו. ומקשים על הסבר זה: ומאי קא משמע לן [ומה הוא משמיע לנו בזה]? דכיון דמפיק ליה רישיה [שכיון שמוציא ולד את ראשו] הוה [הרי זו] לידה? והלא כבר תנינא [שנינו] דבר זה במשנה לגבי עובר בהמה: הוציא ראשו קודם שנשחטה אמו, אף על פי שהחזירו — הרי זה כילוד, ואין דינו כעובר, ששחיתת אמו מתירה אותו באכילה! וכי תימא [ואם תאמר]: אשמועינן [השמיע לנו] הלכה זו בבהמה, וקא משמע לן [ומשמיע לנו] במשנתנו דין זה באדם. ויש צורך בזה ובוזה, כי אדם מבהמה לא יליף [אינו נלמד] משום שהבהמה לית [אין] לה פרוודור, אין פתח הרחם שלה מוסתר כמו באשה, ולכן יש לומר כי דווקא בבהמה, שהראש מתגלה מיד ביציאתו נחשבת הדבר ללידה, אבל לא באשה. וכן מצד אחר, בהמה מאדם לא ילפא [אינה נלמדת] משום דחשיב [שחשוב] פרצוף פנים דידיה [שלך], ולכן יציאת הראש לעצמה נחשבת לידה, מה שאין כן בבהמה. והלא הא נמי תנינא [זו באדם גם כן כבר שנינו במשנה]: אם יצא הולד כדרכו כדרך לידה רגילה, שהראש יוצא תחילה — משיצא רוב ראשו הרי הוא כילוד. ואיזהו רוב ראשו? משתצא פדחתו [מצחו]. ונמצא שלא הוצרכה המשנה לדין ראשו של בן תשעה! ואם כן, מה ששנינו שראשו של נפל פוטר את הבא אחריו, הרי זו איפוא תיובתא [קושיה חמורה] על שמואל, שטען כי אין הראש פוטר בנפלים. ומסכמים: אכן, תיובתא [קושיה חמורה] היא! ונדרחו דבריו.

אין הראש פוטר בנפלים — זן שמנה שהוליא ראשו חי והחזירו, וקדמו אחיו וילא — הוי בכור לכהן, שאין ראש הנפל פוטר עד שילא ראשו ורובו. רוח חיים באפיו — מי שהולא זן חיים הלך אחר אפיו, דהיינו ראשו. אצל אי לאו זר קיימא הוא — לא חשיב אפיה. קתני מיהא נפל שיצא ראשו — פוטר הנא אחריו מכהן. אידי דבעי למתני סיפא בן תשעה שיצא ראשו מת — דלא מני למיתני "רובו" מהדיא, אף על גב דליהו גופיה לא משמע אלא רובו. ואהכי לא מני למיתני בסיפא "רובו", משום דבעי למידק מיניה: טעמא דראשו מת, הא ראשו חי — אפילו בכור לנחלה לא הוי האחרון, דראשו זן תשעה חי — ודאי הוי לידה. ואי הוה תני "רובו מת" הוה משמע: הא רובו חי — לא הוי אחרון בכור אפילו לנחלה. אצל אס ילא ראשו חי — לא הוי משמע השתא דאחרון מפקיד הנחלה, ואין קיימין דראשו חי הוי כילוד. משום הכי תנא ראשו זרישא ונסיפא, ואף על גב דסיפא גופיה דקתני "ראשו מת" לא הוי אלא ראשו ורובו. ומאי קא משמע לן — מתניתין? אי אמרת בשלמא ראשו דוקא — אשמעינן דראש הנפלים פוטר, ותנא סיפא אטו רישא. אלא אי אמרת ראשו לאו דוקא, ואין הראש פוטר בנפלים — השתא לא אשמעינן מיניה אלא דיוקא דדייקין: טעמא דראשו מת, הא ראשו חי — אפילו בכור לנחלה נמי לא הוי. דכיון דמפיק זן תשעה חי רישיה, הוילא ולא נפל הוא — הוי לידה, אפילו החזירו. הא תנינא — צפרק "צהמה המקשה" [חולין סח,א]: הוילא עובר ראשו בשעת שחיתת אמו — הרי זה כילוד, אפילו החזירו, ואינו יתיר נשחיתת אמו. בהמה לית ליה פרוודור — אין רחם שלה זין ירכוניה, הלכך חשיב הראש לידה, דנגלי הוה. אצל אשה, דיריכיה שלה מכסיס את הרחם, לא חשיב ראש לידה. הא נמי תנינא — גבי אדם נמסכת נדה [כח,א]: מי שילא רוב ראשו הוי ילוד. דאפילו החזירו ולא נולד עד לאחר מלא ימים — חשיב ילוד מיום ראשו, וחשיבין לה ימי טומאה וטהרה מיום ראשו. יצא כדרכו — לאפוקי היכא דילא דרך מרגליותיו, דודאי לא חשיב ילוד עד יליאת רובו. תיובתא דשמואל — דודאי "ראשו" דנפלים דמתניתין דוקא!

תוספות

באדם מבהמה לא יליף דלית לה פרוודור — האי פרוודור דהכא ובריש "בהמה המקשה" (חולין סח,א) ובשבת פרק "אמר רב עקיבא" (פג,ב) שוים. ולא הוי כי ההוא דפרק "יוצא דופן" (נדה דף מב,ב) דמכי הוציא ולד ראשו חוץ לפרוודור הוי כילוד. דאי בפרוודור דהתם אמרין הכא — מה יכול להחזיק הפרוודור לעכב הלידה כיון שהראש חוצה לו? אלא פרוודור דהתם הוא בית החיצון, ופרוודור דהכא הוא עובי הירכים שמכסיס את הרחם שבין ירכים, והוה אמינא דלא חשיב ראש לידה ביציאת הרחם. ואין תימה על שהלשון שוה ואין פירושה שוה, דכי הכי גונא אשכחן לעיל בפרק "הלוקח בהמה" (כ,א) דטינוף פוטר בבכורה, דחשיב ולד, ולא הוי כההיא "טינוף" דפרק "המפלת" (נדה כט,א) דרוב היולדות מטנפות.

תיובתא דשמואל — לא הוי מצוי לאקשווי לשמואל מהא דתנן בפרק "בהמה המקשה" (חולין עז,א): שליא שיצתה מקצתה — אסורה באכילה. דדייקין מינה התם בריש פירקין (סח,א) דביציאת ראש הויא לידה, מדאסרין להו ביציאת מקצת, דשמא הראש ישנו באותו מקצת. דהיינו דוקא בבהמה, אבל אדם לא שמעינן מהתם. דהא דקתני סיפא: כסימן וכל באשה כן סימן ולד בבהמה — היינו לענין שליא, דהויא סימן ולד. ואין להקשות דבי"בהמה המקשה" היכי דייק מינה דביציאת ראש הוי כילוד? דלמא הא דאסורה משום דגרינן מקצתה אטו רובא, כדאמר בפרק קמא דבבא קמא (יא,א). דאם איתא דביציאת ראש לא הוי לידה — לא היה ראוי לגזור, כיון דבמקצת אי אפשר לבא בשום פעם לידי חשיבות לידה. ואם תאמר: כיון דאיתותב שמואל, מאי האי דקאמר בפרק "המפלת" (נדה כו,א) גבי הסנדל: ולד דאית ליה חיותא — מכי נפיק רישיה הויא ליה לידה, סנדל — עד דנפיק רובא? בלאו

עיונים

אין הראש פוטר בנפלים רש"י (ד"ה אין) פירש שדברי שמואל אינם מתייחסים לבן שמונה שהוציא את ראשו בעתו חי. והסיק מכך המהרש"א (נדה כט,א) שבבן תשעה מת גם שמואל מודה שהראש פוטר. אבל מדברי רש"י בהמשך (ד"ה אידי) עולה כי דברי שמואל מתייחסים גם לבן תשעה מת. ומה שפירש רש"י את דברי שמואל בבן שמונה חי באיפוא להדגיש ולומר, כי אף על פי שהוא חי, ולכאורה יש רוח חיים באפיו, מכל מקום, מכיון שאינו בן קיימא — אין ראשו פוטר (כפי שגנראה מפירוש רבנו גרשום).
כל היכא דנשמת רוח חיים באפיו וכו' ויש להבין את המושג "אשר נשמת רוח חיים" לא במובן של מי שיש בו עכשיו חיים אלא: מי שהוא בן חיים, שהוא בן קיימא. וכאילו קוראים את הפסוק כך: כל אשר יש בו נשמת רוח חיים, שהוא בן קיימא — הולכים אחר אפיו, כלומר, אחרי ראשו. אבל מי שאינו בן קיימא — אין הולכים אחר ראשו (רש"י).
בהמה לית לה פרוודור לדעת רוב המפרשים ה"פרוודור" מהוה בדברי חכמים משל לתעלת הלידה, ודבר זה מצוי אף בבהמה. ולכן הסבירו התוספות ששני מקומות הם הנקראים "פרוודור", האחד הוא בתוך הגוף והוא זהה באדם ובבהמה. ואילו הפרוודור עליו מדובר כאן הוא עובי הירכים המסתירות את אזור הלידה, והוא אכן אינו קיים בבהמה. אמנם לפי הסבר אחר (של רבנו חננאל ב"ב כד,א) ה"פרוודור" באשה אף

הוא אינו תעלת הלידה עצמה, אלא חלק חיצוני יותר, ואם כן ה"פרוודור" בסוגיות השונות אחד הוא.
אורה ההלכה
הראש פוטר בנפלים בן שמונה חודשים (נפל) שהוציא ראשו בעודו חי (לאו דווקא, אלא בין חי ובין מת. גר"א) והחזירו ומת, ואחר כך יצא אחיו כשהוא חי — אין השני פוטר רחם, ואינו חייב בפדיון. שלא כשיטת שמואל, שנדרחו דבריו. (רמב"ם ספר זרעים הלכות ביכורים פי"א ה"טו. שו"ע יו"ד שה, כב—כג. וראה ספר משפטים הלכות נחלות פי"ב ה"י. יו"ד ה"י רעו, ו.)
הוציא ראשו בבהמה בהמה המקשה לילד, והוציא העובר את ראשו (רוב פדחתו. ש"ך), אף על פי שהחזירו — הרי הוא כילוד, ואינו נותר בשחיטת אמו. לפיכך, אם הוא בן שמונה חי או מת, או בן תשעה מת — אסור; ואם הוא בן תשעה חי — נותר בשחיטת עצמו. (רמב"ם ספר קדושה הלכות מאכלות אסורות פי"ה ה"טו. שו"ע יו"ד יד, א.)
משיצא רוב ראשו באשה אשה שילדה, ויצא הולד כדרכו, משתצא פדחתו (רוב פדחתו. ש"ך עפ"י הרמב"ם) הרי זה כילוד, אף על פי שנתחך אחר כך, ואמו טמאה לידה. כמשנה במסכת נדה כח,א. (רמב"ם ספר קדושה הלכות אסורי ביאה פי"ה ה"ו. שו"ע יו"ד קצד, י. שם ה"י רעו, ו.)

פוטרת בכל מקום – דחשיב לידה מניחת פדחת. ו"ככל מקום" מפרש לקמיה. פדחת – מנח. חוץ מן הנחלה – דהנחל אמריו צכור לנחלה, אלא אם כן ילא פניו של ראשון. דכתיב יכיר – והיכרה ליתא אלא צפרלוק פניו. אף לנחלה – דפדחת נמי הו' היכרה. גויה אינה מטמאה צנדה ויזנה ולידה. זו הכרת פנים – דמי שהוכרו פניו ראשון – הו' צכור לנחלה. עם החוטם – וקשיל לרבי יוחנן. אין מעידין – להשיא את אשתו, דשמה ללא זה הוא. הכרת פניהם ענתה במ – דהכרת פלוק פניהם עדותן. אלמא, פלוק פנים צני' ופשטיה דקרא צנאפסיס כתיב, הכרת פני הוללות ענתה צנאפסיס, שהקדוש צרוך הוא לר' את הממזר צלורת פני המנאף. בסופה – לאחר שכוננו יפה – צנה הקילו חכמים צסוף עדותן להחזיקן, אפילו צעבד ושפחה. אבל בתחלה – תחלת העדות, דהיינו ראית המת – לא אקילו עד שכיירוהו יפה.

תוספות

טעמא דחיותא נמי, הא אפילו מתים הראש פוטר! ויש לומר: דחיותא לאו דוקא, אלא ראוי לחיותא. ואגב דנקט נמי התם לעיל האי לישנא: "ולד דאית ביה חיותא סריך ולא נפיק, סנדל דלית ביה חיותא שריק ונפיק" – נקטיה נמי בתר הכי. ויש ספרים דגרס התם: ולד דאית ביה חיותא – מכי נפיק רוביה, סנדל – עד דנפיק כוליה. ויש לפרש: ד"רוביה" דקאמר – היינו רובא דרישא. ואית דגרס בחדיא (הכא) [הכין]: "נפק רובא דרישא". והא דאמרין התם בפרק "המפלת" (כט,א) בשמעתין דיצא מחותך או מסורס: [משיצא רובו הרי זה כילוד], הא כתקנו – הראש פוטר. רבי יוסי אומר: משיצא כתקנו לחיים – לא כמו שפירש רבינו חננאל ד"לחיים" היינו בר קיימא, דהא אפילו בנפלים הראש פוטר, דאיתותב שמואל הכא. אלא כמו שפירש שם בקונטרס: כתקנו לחיים – שלם, לאפוקי מחותך.

ב "אמר רבי שמעון בן לקיש: פדחת פוטרת בכל מקום, חוץ מן הנחלה. מאי טעמא?" "יכיר" אמר רחמנא. ורבי יוחנן אמר: אפילו לנחלה. "בכל מקום" לאיתויי מאי – לאיתויי הא דתנו רבנן: גיורת שייצאה פדחת ולדה בגיורתה ואחר כך נתגיירה – אין נותנין לה ימי טומאה וימי טהרה, ואינה מביאה קרבן לידה. מיתבי: "יכיר" – זו הפרת פנים, ואיזו היא הפרת פנים – פרצוף פנים עם החוטם! – תני: "עד החוטם". תא שמע: יאין מעידים אלא על פרצוף פנים עם החוטם! – תני: "עד החוטם". תא שמע: פדחת בלא פרצוף פנים, פרצוף פנים בלא פדחת – אין מעידין, עד שיהו שניהם עם החוטם; ואמר אביי ואיתימא רב כהנא: מאי קראה – "הפרת פניהם ענתה בם"! – שאני עדות אשה דאחמירו בה רבנן. – ומי אחמירו? והא תנן: הוהיזקו להיות משיאים עד מפי עד, מפי אשה מפי עבד מפי שפחה! – פי אקילו רבנן – בסופה, בתחלתה – לא אקילו רבנן. ואיבעית אימא:

ובאותו ענין אמר ר' שמעון בן לקיש: יציאת פדחת לבדה באדם פוטרת, נחשבת כלידה בכל מקום, חוץ מן הנחלה, שאם הוציא ולד רק את פדחתו, והחזיר ראשו, ויצא אחיו – השני הוא הבכור לנחלה. מאי טעמא [מה טעם הדבר]? "יכיר" אמר רחמנא [אמרה התורה] לענין נחלה: "כי את הבכור... יכיר לתת לו פי שניים" (דברים כא, יז), ואין הכרה על ידי פדחת לבדה. ור' יוחנן אמר: אפילו לנחלה די בכך. ומסבירים: מה שאמר ריש לקיש "פוטרת בכל מקום" לאיתויי מאי [להביא להוסיף, את מה הוא בא] מלבד לענין פדחת הבן – לאיתויי הא דתנו רבנן [להביא את זו ששנו חכמים]: גיורת שייצאה פדחת ולדה בלבד בגיורתה, ואחר כך נתגיירה וילדה את הולד כולו – אין נותנין לה ימי טומאה וימי טהרה של יולדת ישראלית, וכן אינה מביאה קרבן לידה, משום שהולד נחשב כנולד בעודה גויה. על דברי ר' יוחנן מיתבי [מקשים] ממה ששינוי בכרייתא: "יכיר" – זו הכרת פנים, ואיזו היא הכרת פנים? פרצוף פנים עם החוטם. הרי שלא די בפדחת בלבד! ומשיבים, תני [שנה]: "עד החוטם", ואין החוטם בכלל. ומציעים, תא שמע [בוא ושמע] רביה נוספת, ממה ששינוי: אין מעידים על אדם שמת, כדי להתיר את אשתו להינשא, אלא על פי עדים שהכירוהו, על פי פרצוף פנים עם החוטם! ומשיבים: תני [שנה] גם כן: "עד החוטם". ומציעים, תא שמע [בוא ושמע] רביה נוספת ממה ששינוי בענין זה: אנשים שראו פדחת

של אדם שמת בלא פרצוף פנים, פרצוף פנים בלא פדחת – אין מעידין עליו שמת, להתיר את אשתו, עד שיהו שניהם עם החוטם. ועל כך אמר אביי, ואיתימא [ויש אומרים] שאמר זאת רב כהנא: מאי קראה [מה הכתוב] המלמד על כך? שנאמר: "הכרת פניהם ענתה בם" (ישעיהו ג, ט), ואין הכרת פנים בלא חוטם! ומשיבים: שאני [שונה] עדות אשה להתירה להינשא, דאחמירו בה רבנן [שהחמירו בה חכמים], מפני שיש בה התרת אשת איש לכל העולם, וחשש ממזרות, ולכן הצריכו בה בירור מעולה, אבל לדיני בכור – די בהכרה כל שהיא, בפדחת. ושואלים: ומי אחמירו [והאם החמירו] חכמים בעדות אשה? והא תנן [והרי שינוי במשנה] להיפך: הוחזקו חכמים להיות משיאים אשה שהעידו שמת בעלה, על פי עדות שאינה כשרה בדרך כלל, כגון עד מפי עד אחר שראהו מת, וכן מפי אשה, מפי עבד, מפי שפחה! ומשיבים: כי אקילו רבנן [כאשר הקלו חכמים] הרי זה בסופה של העדות, לקבל את העדות שהאיש מת. אבל בתחלתה, בעצם הבירור, האם הכירו העדים היטב את המת כשראוהו – לא אקילו רבנן [לא הקילו בה חכמים]. ואיבעית אימא [ואם תרצה אומר] דרך אחרת ליישב את דברי ר' יוחנן:

הוא דאמרין התם בפרק "המפלת" (כט,א) בשמעתין דיצא מחותך או מסורס: [משיצא רובו הרי זה כילוד], הא כתקנו – הראש פוטר. רבי יוסי אומר: משיצא כתקנו לחיים – לא כמו שפירש רבינו חננאל ד"לחיים" היינו בר קיימא, דהא אפילו בנפלים הראש פוטר, דאיתותב שמואל הכא. אלא כמו שפירש שם בקונטרס: כתקנו לחיים – שלם, לאפוקי מחותך. לאיתויי הא דתנו רבנן גיורת שייצא פדחת ולדה כו' – ואם תאמר: מאי חידוש הוא זה בהך מילתא, טפי משאר דברים דחשוב בהן כילוד, כגון לזקוק אשת אחיו ליבום ולפטור מן היבום, וההורגו חיוב, ושאר דברים השנויים בפרק "יוצא דופן" (נדה מג,ב) ויש לומר: דאיצטרך הכא לאשמועינן, דסלקא דעתך: אף על גב דייצאת הראש חשוב לידה – מכל מקום לידת שאר הגוף שיצא אחרי כן בקדושה חשוב כמו כן לידה, ונתיב לה ימי טומאה וימי טהרה.

מאי טעמא יכיר כתיב – תימה: בפרק "עשרה יוחסין" (קדושין עח,ב) ובפרק "יש נוחלין" (בבא בתרא קכז,ב) שדוחק לרבנן דרבי יהודה "יכיר" למה לוי? לימא דאיצטרך לכדרשין הכא, דאפילו רבי יוחנן לא פליג. דהא דקאמר אף לנחלה – משום דקסבר דפדחת נמי הויה היכרה. וגם דוחק ב"יש נוחלין" (שם) לרבי מאיר דאמר אדם מקנה כו', דאתא "יכיר" לנכסים שנפלו לו כשהוא גוסס! ויש לומר: דהתם קשיא ליה לשון "יכיר", דמשמע שיש כח בהכרת האב.

מאי קראה הכרת פניהם ענתה בם – פירש בקונטרס דהכרת פרצוף פניהם ענתה בם – משמע שיש דבר באדם שמכירים על ידו את הפנים – והיינו פדחת, דחוטם בכלל פרצוף פנים הוא. והתם ביבמות (שם) בתר האי קרא מייתי עובדא דאבא בר מרתא דהוה מסקו ביה דבי ריש גלותא זוזי, אייתי קירא דבק בבלייתא דבק אאפותיה, חלף קמיהו ולא בשקרוה.

עיונים
פדחת פוטרת בכל מקום ור' יוחנן אמר אפילו לנחלה. בהבנה ראשונה נראה שלדעת ר' יוחנן יש להשוות דיני בכור לנחלה עם שאר ההלכות הנובעות מהגדרת רגע הלידה. זאת לעומת דעת ר' שמעון בן לקיש, הטוען כי לענין בכור לנחלה צריך להכיר את הולד, ולדין "יכיר" אין די ביציאת הפדחת לבד. אך כפי העולה מסוגיה זו, וכן כתב רש"י במפורש (ד"ה אף לנחלה) גם ר' יוחנן איננו משווה דיני בכור לנחלה לשאר ההלכות לקביעת רגע הלידה, וגם הוא סבור שלענין נחלה יש דין "יכיר", אלא שלדעתו הכרה קיימת גם ביציאת הפדחת. ולפי זה כתב הב"ח (ח"מ סימן רעו, בניגוד לדעת הטור) כי למרות שבשאר ההלכות יש לומר ש"רובו ככולו", ויציאת רוב הפדחת קובעת את רגע הלידה – בדין נחלה אין אומרים כן, שהרי אין כאן "יכיר".

אורה ההלכה
פדחת פוטרת בכל מקום... ואפילו לנחלה. ולד שיצאה פדחתו (ולדעת הרמב"ם רוב פדחתו. וראה כ"מ, ובדק הבית), הריהו נחשב כילוד לכל ענין. ולכן, בן שמונה שהוציא פדחתו בעודו חי, או בן תשעה מת שהוציא פדחתו – הריהו פוטר את הבא אחריו מפדיון הבן. וכן בן תשעה חי שהוציא פדחת ראשו והחזירה ואחר כך נולד אחיו – נחשב הראשון שיצאה פדחתו בכבור לנחלה. כר' יוחנן, שהלכה כמותו לגבי ריש לקיש. ולענין טומאת לידה, ראה לעיל. (רמב"ם ספר זרעים הלכות ביכורים פ"א ה"טו). ספר משפטים שם ה"ב. שר"ע י"ד שה, כב. שם ח"מ רעו, ו).

ואיזו היא הכרת פנים וכו' נמצא אדם הרג או מת, אם פדחתו וחוטמו ופרצוף פניו (=לחיו). רמ"ה (קיימים ומכירים אותו על פיהם שהוא איש פלוני – אפשר להעיד על פיהם שמת, ומתירים את אשתו להינשא לשוק. כמשנה במסכת יבמות קכ"א. (רמב"ם ספר נשים הלכות גירושין פ"ג הכ"א. שר"ע אה"ע יז, כד).

הוחזקו להיות משיאים עד מפי עד. אשה שהלך בעלה למדינת הים והעידו עליו שמת, אפילו אם היתה זו עדות של עבד או אשה או שפחה, וכן עד מפי עד, מפי עבד או שפחה או אשה – הריהו מותרת בכך להינשא לשוק. כמשנה במסכת יבמות קכ"א. (רמב"ם שם פ"ב ה"טו. שר"ע שם סעיף ג).

מסורת הש"ס
ה. ילקיש תורה תתקכ (כל הענין).
ו. משנה יבמות קכ"א. ירושלמי יבמות פ"ז ה"ג. ב"ר פ"ה כ. שם פ"ג ה. ב"ר (תיאודור-אלבק) פ"ה א. שם פ"ג כג. ויקיר פ"ח א. שם פ"ג ה. ר"ר פיז יב. קה"ר פ"ב א. ילקיש נ"ך רה. שם רצג. ועיין ירושלמי סוטה פ"ט ה"ג.
ז. יבמות קכ"א.
ח. שם. ירושלמי יבמות פ"ז ה"ג.
ט. ראה יבמות כה"א.
י. משנה יבמות קכ"א. יבמות פ"ב. ירושלמי יבמות פ"ז ה"ח.

גרסות
יכיר אמר רחמנא ברוב כתיב יכיר וראה ברשיי ותוסי.
עם החוטם... תני עד החוטם יש בכתיב: מן החוטם... תני עם הכרת החוטם.
בסופה ברוב כתיב: בסופה.
בתחלתה ברוב כתיב: בתחלה וכן ברשיי.